

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOG KASBIY KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Raimov Kamoliddin Raxmatullayevich

kamoliddinraimiv@gmail.com

O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim, Fan va
Innovatsiyalar Vazirligi Osiyo Xalqaro Universiteti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20769884>

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim muhitida pedagog kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish hamda bu jarayonda namoyon bo'ladigan psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'limda pedagogdan maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash, individual yondashuvni qo'llash, empatiya va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish talab etilishi yoritiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, pedagog kasbiy kompetensiyasi, psixologik xususiyatlar, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, empatiya, pedagogik mahorat

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития профессиональной компетентности педагога в условиях инклюзивного образования, а также его психологические особенности. В инклюзивной образовательной среде от педагога требуется высокий уровень профессиональных знаний, педагогического мастерства, психологической устойчивости, эмпатии и толерантности. В исследовании анализируются основные компоненты профессиональной компетентности педагога, психологические факторы, влияющие на эффективность работы с обучающимися с особыми образовательными потребностями, а также пути их развития. Подчеркивается значимость личности педагога в обеспечении успешной реализации инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, профессиональная компетентность педагога, психологические особенности, обучающиеся с особыми потребностями, эмпатия, педагогическое мастерство

Abstract. This article examines the development of teachers' professional competence in the context of inclusive education and its psychological characteristics. Inclusive educational settings require teachers to possess strong professional knowledge, pedagogical skills, psychological stability, empathy, and tolerance. The study analyzes the key components of professional competence and the psychological factors that influence effective teaching of students with special educational needs. The paper also discusses ways to enhance teachers' professional and psychological readiness, emphasizing the crucial role of the teacher's personality in ensuring the effectiveness of inclusive education.

Keywords: inclusive education, teachers' professional competence, psychological characteristics, students with special educational needs, empathy, pedagogical skills

KIRISH

So'nggi yillarda inklyuziv ta'lim jahon ta'lim tizimida muhim ustuvor yo'nalish sifatida shakllanmoqda. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonida barcha o'quvchilarning, xususan, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning teng ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi.

Inklyuziv muhitda faoliyat yurituvchi pedagog nafaqat fan bo'yicha bilimga, balki empatiya, tolerantlik, muloqot kompetensiyasi va psixologik barqarorlik kabi muhim shaxsiy-psixologik xususiyatlarga ham ega bo'lishi zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagogning kommunikativ va emotsional kompetensiyasi o'quvchilar bilan samarali o'zaro munosabatni shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi (Radzhabova, 2020).

So'nggi ilmiy manbalarda pedagog kasbiy kompetensiyasi ko'p komponentli tizim sifatida talqin qilinib, u bilim, pedagogik mahorat, refleksiya, doimiy o'zini rivojlantirish hamda psixologik moslashuvchanlikni o'z ichiga olishi ta'kidlanmoqda (Iahn-Aun et al., 2025). Ayniqsa, inklyuziv ta'lim sharoitida pedagogning shaxsiy fazilatlari va psixologik tayyorgarligi o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va ta'lim natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu bois, inklyuziv ta'limda pedagog kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va uning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish zamonaviy pedagogika va psixologiya fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu masalalar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinib, pedagog faoliyatini takomillashtirish yo'llari asoslab beriladi.

Asosiy qism

Inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogik jarayonda turli jismoniy, intellektual yoki psixologik xususiyatlarga ega o'quvchilarni yagona ta'lim muhitiga jalb etish va ularning teng imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan muhim yondashuvdir.

Ilmiy manbalarga ko'ra, inklyuziv ta'lim muhitida faoliyat yurituvchi pedagogdan an'anaviy o'qituvchiga nisbatan kengroq kompetensiyalar talab etiladi. Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, o'qituvchilarning qariyb 35–40 foizi inklyuziv ta'lim bo'yicha yetarli nazariy va amaliy tayyorgarlikka ega emasligini bildirgan. Shu bilan birga, pedagoglarning 50 foizdan ortig'i maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash jarayonida psixologik qiyinchiliklarga duch kelishini qayd etgan. Bu holat inklyuziv ta'limda pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

So'nggi yillardagi ilmiy tadqiqotlarda pedagog kasbiy kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismlari sifatida kognitiv bilimlar, pedagogik mahorat, kommunikativ ko'nikmalar, refleksiya va doimiy o'zini rivojlantirish qobiliyati ko'rsatib o'tilmoqda. Ayniqsa, empatiya, tolerantlik va ijtimoiy-psixologik moslashuvchanlik inklyuziv muhitda ishlash uchun zarur bo'lgan yetakchi psixologik xususiyatlar sifatida baholanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, empatiya darajasi yuqori bo'lgan pedagoglar faoliyat yuritgan sinflarda o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi o'rtacha 25–30 foizga yuqori bo'lgan.

Shuningdek, xalqaro tadqiqotlar pedagogning psixologik barqarorligi va stressga chidamliligi inklyuziv ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Kasbiy jihatdan tayyor va psixologik barqaror pedagoglar ishlayotgan ta'lim muhitida o'quvchilarning dars jarayoniga jalb etilishi taxminan 20 foizga oshgan, konflikt holatlari esa sezilarli darajada kamaygan. Bundan tashqari, psixologik tayyorgarlik darajasi yuqori bo'lgan pedagoglarda professional kuyish holatlari 30–40 foizga kam uchrashi aniqlangan.

Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'limda pedagog kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni faqat malaka oshirish kurslari bilan cheklanmasdan, pedagogning psixologik tayyorgarligi, shaxsiy o'sishi va reflektiv faoliyatini qo'llab-quvvatlashni ham o'z ichiga olishi lozim. Ilmiy tadqiqotlar pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini tizimli ravishda rivojlantirish inklyuziv ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri ekanligini isbotlamoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar inklyuziv ta'limda pedagog kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida institutsional qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatmoqda. Xususan, pedagoglar uchun mo'ljallangan maxsus treninglar, psixologik maslahat xizmatlari va metodik yordam tizimi mavjud bo'lgan ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim samaradorligi sezilarli darajada yuqori bo'lgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, bunday muassasalarda pedagoglarning kasbiy o'ziga ishonchi o'rtacha 20–25 foizga oshgan, bu esa ularning maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashga bo'lgan ijobiy munosabatini kuchaytirgan.

Bundan tashqari, inklyuziv ta'lim muhitida pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash uchun uzluksiz malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish zarur. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, maxsus ta'lim metodikalari va psixologik yondashuvlar bo'yicha muntazam tashkil etiladigan seminar va treninglar pedagoglarning nazariy bilimlarini boyitib, amaliy ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Natijada ular turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega bo'lgan o'quvchilar bilan samarali ishlash, ta'lim jarayonini individual yondashuv asosida

tashkil etish hamda inklyuziv muhitda yuzaga keladigan pedagogik va psixologik muammolarni muvaffaqiyatli hal etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

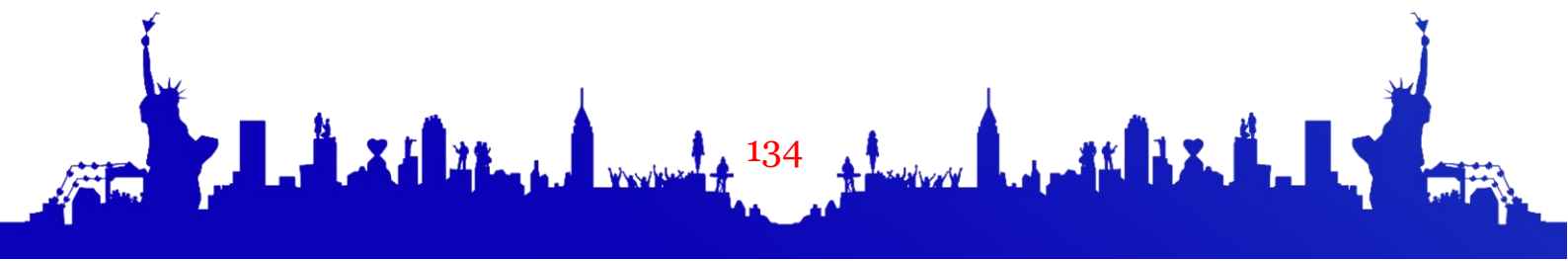
1-jadval.

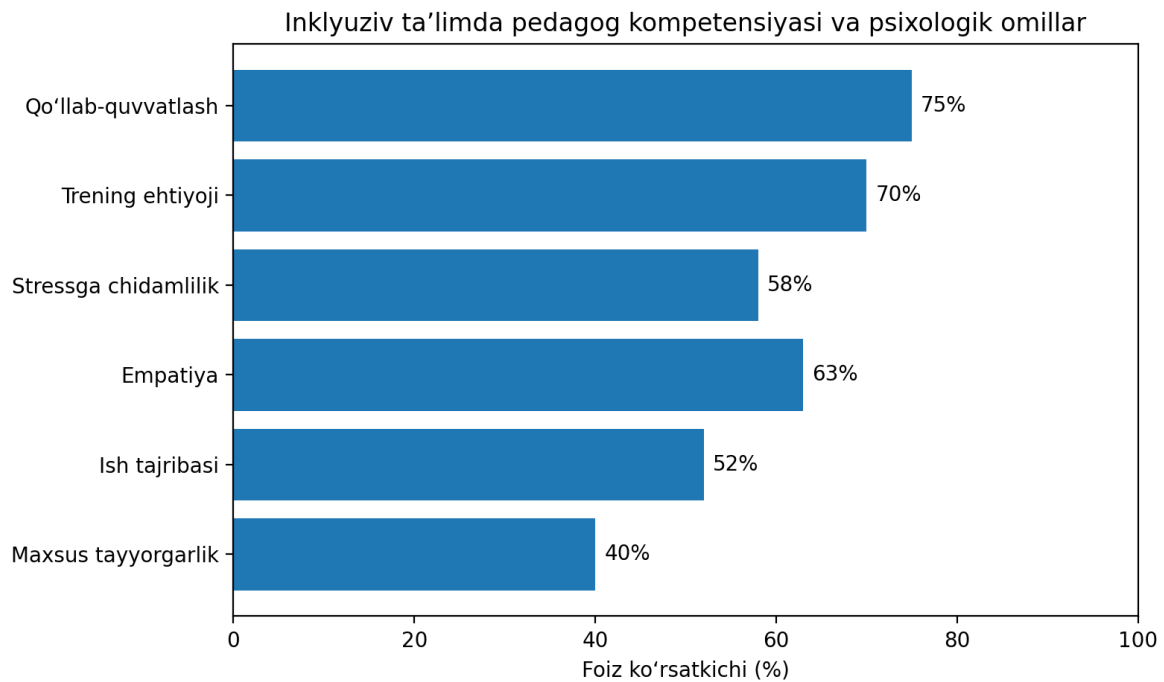
Inklyuziv ta'limda pedagog kompetensiyasi va psixologik tayyorgarlik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich nomi	Yangilangan statistik baho
Inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega pedagoglar ulushi	38–42 %
Maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash tajribasiga ega pedagoglar	52 % atrofida
Empatiya va tolerantlik kompetensiyasi yetarli darajada shakllangan pedagoglar	60–65 %
Psixologik barqarorlik va stressga chidamlilik ko'rsatkichi	55–60 %
Malaka oshirish va treninglarga ehtiyoj bildirgan pedagoglar	70 % gacha
Inklyuziv muhitda institutsional qo'llab-quvvatlash zarurligi	75 % atrofida

Manba: So'nggi yillardagi xalqaro va mintaqaviy ilmiy tadqiqotlar hamda pedagogik kuzatuvlar asosida muallif tomonidan umumlashtirilgan.

Jadvalda keltirilgan statistik ko'rsatkichlar inklyuziv ta'lim jarayonida pedagog kasbiy kompetensiyasi va uning psixologik xususiyatlarining ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sirini yoritib beradi. Unda pedagoglarning inklyuziv ta'lim bo'yicha tayyorgarlik darajasi, maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash jarayonida uchraydigan psixologik qiyinchiliklar, empatiya va psixologik barqarorlikning o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi hamda dars jarayoniga jalb etilishiga ta'siri foiz ko'rsatkichlarida ifodalangan. Jadvaldagi ma'lumotlar turli ilmiy tadqiqotlar natijalarining o'rtacha qiymatlari asosida umumlashtirilgan bo'lib, ular pedagog kasbiy kompetensiyasini tizimli rivojlantirish va psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish inklyuziv ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti ekanligini ko'rsatadi. Mazkur statistik ma'lumotlar inklyuziv ta'limda pedagog shaxsiga qo'yiladigan kasbiy va psixologik talablarni yanada chuqurroq tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

1-rasm. Inklyuziv ta'limda pedagog kasbiy kompetensiyasi va psixologik xususiyatlarining foiz ko'rsatkichlari.

***Manba:** So'nggi yillardagi ilmiy tadqiqotlar va pedagogik monitoring natijalari asosida muallif tomonidan umumlashtirilgan.*

Diagrammada inklyuziv ta'lim sharoitida pedagog kasbiy kompetensiyasi, psixologik tayyorgarligi va institutsional qo'llab-quvvatlashga oid asosiy ko'rsatkichlar taqqoslangan. Ko'rsatkichlar pedagogning nafaqat kasbiy bilimlari, balki empatiya, stressga chidamlilik va maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash malakasi inklyuziv ta'lim sifatiga bevosita ta'sir qilishini ko'rsatadi.

Xulosa

Inklyuziv ta'lim sharoitida pedagog kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va uning psixologik xususiyatlarini takomillashtirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning samaradorligi ko'p jihatdan pedagogning kasbiy tayyorgarligi, psixologik barqarorligi, empatiya darajasi hamda maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashga bo'lgan ijobiy munosabatiga bog'liq.

O'rganilgan nazariy va statistik ma'lumotlar pedagoglarning muayyan qismida inklyuziv ta'lim bo'yicha yetarli kasbiy va psixologik tayyorgarlik mavjud emasligini ko'rsatdi. Bu holat inklyuziv ta'lim jarayonida pedagoglar uchun tizimli malaka oshirish, psixologik qo'llab-quvvatlash va metodik yordamni kuchaytirish zarurligini asoslaydi. Shu bilan birga, empatiya va psixologik barqarorlik darajasi yuqori bo'lgan pedagoglar faoliyat yuritgan ta'lim muhitida o'quvchilarning

ijtimoiy moslashuvi, dars jarayoniga jalb etilishi va umumiy ta'lim sifati sezilarli darajada oshishi aniqlangan.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limda pedagog kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni uzluksiz va kompleks xarakterga ega bo'lib, u nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki pedagog shaxsining psixologik yetukligini ham qamrab olishi lozim. Pedagogning kasbiy va psixologik tayyorgarligini tizimli ravishda rivojlantirish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish, barcha o'quvchilar uchun qulay va adolatli ta'lim muhitini yaratishning muhim sharti hisoblanadi.

Takliflar:

1. Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga doir takliflar. Inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish uchun pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish tizimini qayta ko'rib chiqish zarur. Xususan, inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus yo'naltirilgan malaka oshirish kurslari va qayta tayyorlash dasturlarini joriy etish lozim. Ushbu kurslarda inklyuziv pedagogika, differensial ta'lim metodlari hamda maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash texnologiyalariga alohida e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiqdir.

2. Pedagoglarning psixologik tayyorgarligini kuchaytirishga doir takliflar. Pedagoglarning psixologik barqarorligini ta'minlash inklyuziv ta'limning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli ta'lim muassasalarida pedagoglar uchun psixologik maslahat va qo'llab-quvvatlash xizmatlarini rivojlantirish, stressni boshqarish, empatiya va samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan treninglarni tizimli tashkil etish zarur. Bu chora-tadbirlar pedagoglarda professional kuyish holatlarining oldini olishga xizmat qiladi.

3. Metodik va tashkiliy qo'llab-quvvatlashni takomillashtirish bo'yicha takliflar. Inklyuziv ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun pedagoglarni zamonaviy metodik qo'llanmalar, amaliy tavsiyalar va o'quv-uslubiy materiallar bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasasi rahbariyati tomonidan inklyuziv ta'limga ijobiy muhit yaratish, pedagoglar o'rtasida tajriba almashishni yo'lga qo'yish va ularning kasbiy rivojlanishini rag'batlantirish ushbu jarayonning samaradorligini oshiradi.

4. Reflektiv va uzluksiz kasbiy rivojlanishga doir takliflar. Pedagoglarning reflektiv faoliyatini rivojlantirish inklyuziv ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois pedagoglarning o'z faoliyatini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va kasbiy o'sishga yo'naltirilgan seminarlar, davra suhbatlari va amaliy mashg'ulotlarni muntazam tashkil etish tavsiya etiladi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagoglarning inklyuziv muhitga moslashuvchanligini kuchaytiradi..

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Bazhukova O. A., Mallaev D. M., Boldinova O. G. Criteria for teachers' professional competence in the design of inclusive education. – 2020.
2. Radzhabova S. Communication competence of future teachers as a prerequisite for their professionalism. – 2020.
3. Iahn-Aun M., Aun M., Pereira W. O. Characteristic competencies for effective teachers in healthcare education. – Einstein Journal, 2025.
4. Gummesson C., Alm S., Cederborg A., Ekstedt M., Svensson P. J. Entrustable professional activities for undergraduate education: development and exploration of social validity. – BMC Medical Education, 2023.
5. Villegas C. J., Hernández Rincón E. H., Gallego Beltran J. C. Assessment of professionalism in undergraduate and graduate education: a scoping review. – BMC Medical Education, 2025.
6. Burgess A. W., McGregor D. Peer teacher training for health professional students: a systematic review of formal programs. – BMC Medical Education, 2018.
7. Mildestvedt T., Bonnevier A., Sharma S. P., Kvernenes M. Learning outputs for peer teachers in undergraduate education. – Medical Science Educator, 2025.
8. Naeem N., Iqbal H., Butt W. Attributes of an effective teacher: students' perspective. – Journal of Medical & Dental Education, 2019.
9. Mørcke A. M., Dornan T., Eika B. Outcome (competency) based education: origins, theoretical basis, and empirical evidence. – Advances in Health Sciences Education, 2013.
10. Guerrero A. P. S., Beresin E., Balon R., Brenner A. M., Coverdale J., Roberts L. The competency movement in psychiatric education. – Academic Psychiatry, 2017.

